

som eftertänksamt formar de omdömen
deras plats i samtalet föreskriver.
Ännu ingenting oroande i världen utanför glaset.
De fosforescerande städerna växer
i stort sett enligt planerna.
Här tycks man nå ett slags avsats.
I varje fall slutar farkosten sjunka.
Men vad i herrans namn är detta!
Flata mot glaset glor de ut i det orimliga.
Ansikten sprakande som tomtebloss
träder fram än här, än där.
En kvinna alldeles nära, vill säga något.
Men rösten är ett obegripligt knaster.
Med tafatta åtbörder i stället för händer
tycks hon varna för något man inte kan se.
Hon har barna omkring sej. Som om de förgrenade sej
likt ett mycelium, fullständigt hejdlöst.
Resenärerna råkar i sådan skakning
att deras förstånd börjar lossna i fästena.
De kippar efter ord.
En av dem hittar en fras: — I ett vidare sammanhang...
Det blir deras räddning. Så snart de fått mål i mun
kan de värja sej mot vad de ser.
Deras språk är ett mäktigt filter.
Nu kan de gnistrande själarna utanför glaset
tillåtas vittna. De förenklas genast till abstrakter
och kan kännas igen som kalkylens försumbara värden.
Man ger signal. Och farkosten stiger.
Tankarna rör sej allt snabbare.
Snart skymtar följbåten och dess gröna
bubblig förvridna ansikten
som redan tror sej känna
den lugnande rapporten.

Stefan Nilsson är född 1952 och medverkar i *Lyrikvännen* för första gången med denna essä om Gunnar Ekelöf. Han studerar litteraturhistoria men skriver också artiklar för olika tidningar.

Foto Lütfi Özkök

Stefan Nilsson

Om kretsloppet i Gunnar Ekelöfs diktning

Var slutar en vattenyta och var börjar luften ovanför?

Om vi går in på en våldsam förstoring, där vi låter molekylerna bli stora som bordtennisbollar, kan vi då avgöra frågan om överhuvudtaget ytan existerar som ett skarpt avgränsat fenomen? Inte någonstans kan man i det uppförstorade tillståndet peka på en klart avgränsad "linje", där vatten och luft enbart existerar på var sin sida om denna, men i matematiken...

Så här är det också med Gunnar Ekelöf och livet fast omvänt: i teorin är det utsägbart i gränstrakterna, medan vardagen fastställer bestämda gränser mellan liv och död. Livet blir i stället som ett suddigt övergående mellan två tillstånd av trygghet i den gudom som han stundtals kallade allmoder.

"Vad är jag? Yta som speglar/inte djup, inte höjd, bara yta/den (matematiskt) okroppsliga skiljehinnan mellan två världar", skrev Ekelöf i sin postuma biografi "En röst". "Skilje-

hinnan" som är en produkt kallad liv på gränsen mellan födelse (från döden) och död, eller den död, den yta, som man måste passera mellan två tillstånd av evig tillvaro.

Gunnar Ekelöf sysselsatte sig ju hela sitt liv med så centrala teman som liv och död, skapelse och förintelse. Lite längre fram ska vi se mera hur begreppet yta och liv hör ihop och den betydelse GE lade i det.

Utrymmet tillåter ingen större bakgrundsteckning till GE:s inställning till dessa centrala livsfrågor, men låt mig bara som hastigast snudda vid några.

En central föreställning eller spekulatio var hans makrokosmos-mikrokosmos syn, dvs föreställningen att människans struktur som ingår i den lilla världen avspeglar hela världsalltets struktur. Indiska religioner, sufismen och Spinoza tillhör det totala kunskapsstoff från mystikens tankevärld som han läste.

Ett viktigt problemkomplex hos GE

var sökandet efter en lösning på individens isolering i det egna jaget. Människan som ju för GE är en del av en allomfattande enhet kan i djupet av sitt eget jag, befriad från det här livets många illusioner, uppleva en identitet med denna enhet som också kan kallas gudom. Den processen innebär samtidigt en total självutplåning.

Iranska och grekiska idétraditioner som också ingick i GE:s kunskapsstoff inbegriper en panteistisk åskådning, där gud eller det gudomliga är identiskt med världen och hela universum. Gudomen består kortfattat av alla de ingående element som tillsammans, djur, människa, jord, planet etc., bildar hans/hennes kropp — världskropp. GE:s idégods gav honom inte oförtjänt epitetet mystiker i många avscenden, vilket kommer att framgå nedan.

Fyra dikter är viktiga för mitt resonemang: *Havstema* ur diktsamlingen *Non Serviam*, två *Excerpter* till denna och *"Dykaren i drömmen ser..."* ur diktsamlingen *Vägvisare* till underjorden.

Det här livet är en "paus" mellan två trygghetstillstånd, inbegripet i det kretslopp som följer av det ovan sagda om GE:s makro- och mikrokosmosstruktur. Med resonemanget om kretslopp kommer man också in på GE:s makro- och mikrokosmosstruktur. Resonemanget om kretslopp förutsätter sådana fundamentala enheter (komponenter) som födelsemotiv, havet (det yttre och inre), (all)modern och vattnets betydelse.

I dikten *Havstema* (*Non Serviam*) under avdelningen "de ilandflutna", frammanas en bild av en drunknad i upplösning, som långsamt håller på att inlemmas i ett kretslopp. Bølborna följer de drunknade "hem" till gemen-

skapen med gudomen/allmodern och detta har skett genom återfödelse i döden. Processen har ägt rum i allmoderns livmoder, varifrån man en gång fötts till denna världen fast i mindre "skala", dvs genom en biologisk moder. Här kan man säga att GE uppfattar födelse och död som en i grunden

Den Stora Modern, Venus från Laussel

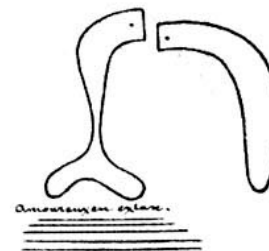
identisk process, dvs att man återgår till det man kommit ifrån genom en (rent fysisk) upplösning av kroppen. Molekylerna återgår till jorden—vatten—luften, varifrån de en gång har hämtats. Samtidigt återgår det som bildade vårt tänkande och själ till naturen på samma sätt. Det är här menar GE som man helt uppgår i den allomfattande enheten gud/moder eller vad man nu vill kalla det.

En central del i den här komplexa

rörelsestrukturen är den stora och den lilla kroppen. I diktsamlingen *Stroune* skriver Ekelöf:

*Jag är en spermatozo
i Den Stora människans kropp
Meningen är
att jag skall vara en utkastad
Som möjlighet och förmodan
blindvis stötande mot
skall jag leva mitt liv i denna slemhinna
som är världen.*

Här kan man åter se makro- och mikrostrukturen, inte bara som den lilla kroppen dvs människan verksam inuti den stora, utan även som en del av den stora (som i citatet ovan) tex en del i gudens blodomlopp. GE har här starka samband med Swedenborgs mysticistiska föreställningar när det gäller teosofiska problem. S menade enligt Ekner att det inte finns någon personlig gudom. Gud består istället, enkelt uttryckt, av de dödas andar som tillsammans bildar "Den Stora Männi-

skan", som till sin minsta beståndsdel är uppbyggd av en "kroppslig" människa. Varje del av denna stora kosmiska varelse — lemmar, olika organ, inälvor — består av andar av ett visst slag, vilka tillsammans utgör en bestämd del i den allomfattande gudomen.

I GE:s författarskap går saknaden efter den inre tryggheten i ett prenatalt eller embryonalt stadium som en röd tråd:

*Någon skar ned mig från min mor
Jag hängde fast med alla skräckens hinnor
Det skulle jag aldrig hämta mig ifrån
Och ingenting kan komma mig att trivas
En mor är allt jag behöver, men en ständigt ny att återvända till
Jag vill inte vara släkt med min mor*

Den födsloakt vi alla har alstrats ur, var för GE, som vi sett, åtminstone rent begreppsmässigt, reversibel. Då vi dör, dör vi inte i egentlig mening, utan "föds" helt enkelt åter in i "modern", även om det inte är samma moder som alstrade oss rent biologiskt tillsammans med en fader.

Modern är istället en "allmodern" av kosmiskt omfång som komplext antingen kan personifiera havet som helhet (se "de ilandflutna" i dikten *Havstema*) eller som sagt omfatta en universell/kosmisk enhet, där havet i förskjutet perspektiv utgör, i psykoanalysens förlängning, denna moders sköte och livmoder. GE skriver:

*Död och natt
För mig är du ett kvinnligt väsen med kön
och jag vill tränga in i dig med fötterna först
och med huvudet sist
i omvänd ordning så som jag föddes
Och mörkt skall ditt könsår vara och sömn ditt havandeskap.*

Den Perfekta Lösningen, en alkemistisk bild föreställande manligt och kvinnligt i förening inne i det Filosofiska Ägget, eller degeln, som också är en bild av livmodern

Detta födelse- och återfödelsemotiv tangerar återigen makro-mikrokosmosstrukturen. Makrokosmos är den stora världen — universum och gud —, men samtidigt är människan i sig ett universum (mikrokosmos) skapad och uppbyggd av ett oändligt antal partiklar, äggviteämnen, aminosyror, enkla molekyler, atomer osv "inåt". Människan och tingen utgör en gräns, en tröskel: utåt det oändliga, omslutande och inåt i "virveln" den negativa oändligheten. Vid döden upplöses den här tröskeln eller ytan. I och med upplösningen sammanfaller de båda "oändligheterna", i det totala kretsloppet uppgår de i varandra.

Om GE:s dikt Coda II ur diktsamlingen *Köp den Blindes Sång* skriver Bengt Landgren:

Födelsemysteriet, då varje natt otaliga himlakroppars ljus tänds i rymdens mörker, illustrerar i dikten en universell regenerationsprocess, en rörelse i ständig växling och förnyelse, som på det mikrokosmiska planet motsvaras av blodets oupphörliga pulserande rytm, dess rörelse genom människokroppen i "strömmande vintergator"

Dikten Coda II lyder i sig från rad 4 och framåt:

*Smyckad står
den stora föderskan Natt
Hon som bär dig
ett frö i sitt innersta
alstrande mörker
— dig, som själv
är av cellers världsallt sammansatt,
av blod i strömmande vintergator,
av dunkla känslonebulosor.*

Dikten är en sammanfattning av det ovan sagda, men mitt i födelse- och döds mysteriet skriver GE också:

*Med havsytans stjärnor
stort skimrande som en pannas
svettdroppar
som oljedroppar skimrande
genom den nattliga ytan
— så ser jag dig min sköna.*

Här återkommer bilden av havet som en viktig faktor i kretsloppet. Bilden av "havsytan" och "nattliga ytan" fungerar här som en metafor för skillnaden mellan livet och döden, detta ständigt återkommande problemkomplex. Ytan är själva den vägg, gräns, eller ögonblick man måste passera. Som metafor är den effektiv och klar genom att det egentligen inte existerar en klart avgränsad yta, utan mera, som jag skrev i inledningen, ett diffust övergående. Att bestämma exakt när en människa börjar att dö, är lika diffust.

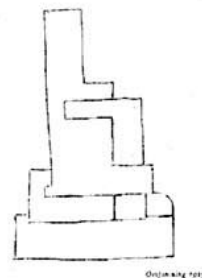

Bild ur samlingen Natt vid horisonten

Genom att se döden som en upplösning av kroppen och en förening med en universell enhet eller som ett överindividuellt uppgående i ett omspannande universum, blir tanken på denna förening hos GE affektionslös och nästan vetenskapligt saklig.

Föreningen med allmodern/gudomen sker genom den inverterade födsloakten, det som jag vill kalla dödslo-födelsen, dvs att man bryter igenom "vattenytan" och tränger in i denna vareelse. Denna Gudom var ett kvinnligt väsen, som vi redan tidigare sett, och som vi kommer in på lite mera ingående längre fram. En möjlighet att redan här i livet vinna en första kontakt med och insikt om denna allmoder är genom drömmen. I drömmen kan diktjaget, t ex i Havstema, träda ur sin individualitet och nå kontakt med det gudomliga, där hav och kvinna ingår en betydelsefull förening.

(Åter) föreningen med allmodern är hos GE väldigt starkt förknippad med begreppet födelse. Han skrev en gång att livet är en paus mellan födelse och död. Den här polariseringen av orden födelse och död är väsentlig att komma ihåg när det gäller GE. Som vi sett tidigare anser han att vi kommer ifrån "något", föds till den här världen och försvinner genom döden till detta samma okända som han kallar allmoder/gudom. Man kan se att det finns något identiskt och cykliskt i förloppen.

I sina postumt utgivna självbiografier och även i andra anteckningar talar han ofta om ett rött ljus, en röd skymning i samband med födelsemotivet, vilket kan tolkas symboliskt. Barnflickan i Havstema ser något "rött och grant" då hon precis räddas från att drunkna. Korallerna lyser också blodfullt röda i dikten. I excerpterna till havstema återkommer de här symbolerna: "röda öknerna", "röda museet". Även i dikten "Dykaren i Drömmen ser..." finns det röda ljuset med och där dricker diktjaget "av den röda källans vatten". Hos GE växer alla de här symbolerna fram till en väsentlig bild av en röd skymning, som återkom-

mer ständigt i hans produktion, bl a i hans prosabok Promenader och Utflykter. Den färgade skymningen bär blodets färg, rött ljus som i en blodgenomfluten cellvägg. Den röda skymningen kommer därför in som en viktig pusselbit i det stora mönster jag kallar dödslofsödseln, dvs födelsen tillbaka till det vi kom ifrån, tillbaka till den universella modern.

Jag föddes och saknade min moders röda skymning som jag sedan återsett i drömmarna, i purpurmuseet såg jag min faders hotfulla ansikte mångdubbelt. då var vi ensamma med varandra. sedan sluttade den röda öknen uppåt och på andra sidan kullen skedde världens undergång. då blev jag ensam med mig själv.

Om man håller sina fingrar över en lampa, kan man se färgen, den röda, från blodet. Rent teoretiskt skulle man också kunna se den alldeles innan födelsen och som GE ser det i döden (dvs se fosterhinnans tunna vägg med finmaskiga artärer och vener). Längre fram i födelse (döds)processen då ljuset börjar strömma in i det vidgade skötet återkommer samma röda ljus i slemhinnorna. I bl a "Dykaren i Drömmen ser..." finns de här symbolerna klart accentuerade. Det är i naturbilder förtäckta sköten som målas fram och samtidigt en födelse, antingen till den här världen eller från den!

Begreppen blir desto mer komplicerade och dubbelbottnade om man också inbegriper GE:s föreställning om "Döden i Livet", då plötsligt det prenatala stadiet och vad som finns i den "världen", blir det riktiga "livet" att "leva", medan livet på jorden är en "död" eller paus (för djupare läsning om döden i livet, se Bengt Landgrens avhandling.)

Flera gånger tidigare har jag tagit upp detta med stora och små strukturer (makro, mikro). Just det här med delen i den stora gudens kropp flyter lätt samman med födelseschemat, tex i döden och föreningen med gudomen, hon som är av kvinnligt kön. Därför blir fostrets vila inuti modern, ett idealtillstånd, då man befinner sig antingen innan födelsen eller efter döden. Man kan också här se omskrivningar i GE:s dikter för tillvaron i livmodern som "foster" och som jag nämnt ovan, se bilder av födelseprocesser på både kosmiska och världsliga plan.

I dikten "En julinatt" (Non Serviam) lyder sista strofen:

*Låt mig behålla min värld
min prenatala värld!
Ge mig tillbaka min värld!
Mörk är min värld
men i mörkret vill jag gå hem
genom gräs, under dungar.*

Hela födelsemotivet är, som i exempelvis Havstema, intimt förknippat med vatten och hav. Man kan tala om ett yttre och ett inre hav. I Havstema representeras det "yttre havet" av det element som de drunknade ligger i. Det blir ett medium för att nå en ny gemenskap med den hett efterlängtrade kosmiska modern. I dödsstadiet ändras så havet till att bli det "inre havet", dvs fostervattnet i den kosmiska moderns sköte dit diktjaget och GE själv momentant längtar. Även fostervattnet kan ses som ett inre hav. Födelse och dödslofsödslemotiven får här en viktig ingående komponent av hav och vatten (se dikterna Havstema med excerpter, samt Dykaren i Drömmen ser). Den viktiga sammankopplingen av födelse och död uttrycker han själv i en dikt i diktsamlingen Sagan om Fatumeh:

*Enkel är födelsen
Du blir du
Enkel är döden
Du är inte mera du
Det kunde varit omvänt
som i en spegelvärld:
Döden kunde fött dig
och Livet släckt ut dig
det ena såväl som det andra —
Och kanske är det så:
Ur död är du kommen, långsamt
utplånar dig livet.*

Det nya havandeskapet i det här livet heter sömn i väntan på dödslofsödseln tillbaka. I drömmen framträder detets minne av en prenatal existens i enlighet med psykoanalytiska teorier som GE var förtrogen med. När så födelsen tillbaka börjar dvs döendet, är det allmodern, den helt omfattande kosmiska tryggheten, som möter. Hon representerar en vegetativ död, ett nytt havandeskap för den döde till de redan avlidna skara. Alla är de pånyttfödda i den fundamentala enheten och gemenskapen. Det är en kärleksfull förening i mystiskt ljus, som GE ömsom gav överindividuell karaktär, men ömsom som i Havstema en blandning lika utsäglig som vattenytans början och slut, av modervärme som han förvägrats i det här livet. Ett starkt erotiskt inslag är ytterligare en sida av denna önskan till "förening", se dikten död och natt tidigare i texten: "jag vill tränga in i dej". Dödsönskan i denna födelseförklädning, är en "födelse" fylld av hopp och fannande trygghet.

*Döden önskade jag mig
därför att hon är en kvinna
eller månen, eller stjärnan i månen
Nymånen som omfamnar stjärnan
Hon som också skall omfamna mig
slutgiltigt i döden.*

Havet kanske fordrar en lite djupare genomgång, för att se hur det knyter an till kretsloppet och födelsemotivet. Havet som drömsymbol intar en mycket central plats i surrealistisk teori.

GE var inte helt opåverkad av den här -ismen, trots protester mot etiketten "surrealist". I "En röst" knyter han i bl a en text an till havet och drömmen, drömmen som ju var ett medel att nå insikt om och kontakt med allmodern.

Från döden nytt liv. En annan bild ur den alkemistiska bildvärlden

Drömmar och bottenlösa djup i vilkas mörker våra tankar för en lång stund kan glömma att bevaka horisonten, nuet och minnena. Därnere är det mörkt. Och påminner du dig nu någon kväll då tröttheten mer än vanligt förlorat dig — med vilken njutning du böjde dig över din egen sömn och såg ner i den som nu i havet, med vilken njutning du lät dig sjunka ned i din egen sömn, muskel efter muskel.

Som jag nämnt tidigare blir havet/vattnet i dikten Havstema det *medium* varigenom man kan förenas, eller i sig den livmoder som löser upp en "död kropp" till gemenskap i ett nytt prenatalt stadium. Vattnet är starkt förknippat med ett kvinnligt väsen, som genom en omvänd födsloakt ger den döde trygghet i ett nytt evigt havandeskap fyllt av överindividuell trygghet, kärlek och värme, allt det som GE så ofta kände sig kroppsligen och själsligen utestängd ifrån sedan barndomen.

Temat hav, kvinnligt väsen, döden och livet återkommer som vi sett åtskilliga gånger hos GE i de mest skiftande former och utgör en länk i den kedja av problemkomplex som polariserat kan ställas upp i de två orden: livet — döden. De här frågorna är allmängiltiga för de flesta människor men under hela sitt liv brottades GE med dessa stora frågor, som för de flesta är allmängiltiga problem. För honom var de livsavgörande och på just det intensiva sätt som hans litterära produktion till stora delar bär vittnesbörd om.

Dikten Havstema beskriver processen, förloppet, i det kretslopp och återfödelsemotiv som vi sett tidigare i texten. Dikten "Sylfer-Eld" i samlingen "Vägvisare till underjorden" ger istället bilden av detta havandeskaps slutpunkt. I dikten talar en fd människa som nu "decentraliserats" (om uttrycket tillåts) i döden och brutits ned till molekylära och atomära storheter och blivit "en skärva". Det finns ingen skräck i rösten, bara ett iakttagande och en stor trygg vila. Av tesen och dess antites har syntesen uppnåtts och föreningen är fullbordad. Den mänskliga som går på stranden, i dikten, ovetande, får av rösten veta vad som väntar henne: "En gång skall du, ett stoftkorn/möta mig, Okände!"

Och bakom vilar havet med hela sitt mytiska djup, Gunnar Ekelöfs viktiga förbindelselänk.

När återfödelsen ägt rum, när människan kommit "hem" igen enligt GE:s synsätt, vem är då denna allmoder som är den grundläggande faktorn för en gemenskapskänsla? Ja, hon är mångfasetterad, moder, kvinna, kön, livmoder, världskropp etc. Dikter som Havstema, Dykaren i Drömmen ser... handlar ytterst om en intensiv längtan efter intüm "beröring" eller gemenskap (trygghet) med den gud som GE uppfattade i femininum. Allmodern är ett konglomerat av önsknings- och konstruktioner. Hos henne är tillvaron helt okomplicerad i detta tillstånd, där kroppens eget mikrokosmos går upp i det universella dvs makrokosmos, som är en obeskrivbar kvinna, ett abstrakt moderligt väsen, som man aldrig kan fatta, men känna en överindividuell gemenskap med.

När man dör, menar GE, blir man en del av ett moderligt väsen, och delaktig i samma värme och trygghet som de ofödda. De levande är däremot utestängda från detta "nirvana" tillstånd utom i drömmen. Man är i det här livet, liksom GE kände det, predestinerad till ensamhet, främlingskap och världskyla. Genom motsättningarna går man hem och samtidigt uppfylls syntesen: föreningen med allmodern.

*O död
Du som blivit mitt livs mening
du som är mitt livs mening
visa ditt ansikte för mig
utan att jag som en arkeolog
behöver gräva min egen grav
Visa mig ditt ansikte
och att det är en kvinnas
som småler mot mig
och tar mig i famn.*

GE låter här diktjaget nå fram till världskroppen och hela universums moder. Hennes många skepnader är alla olika känslomässiga behov — skiftande. Gunnar Ekelöf stod ofta vid en imaginär strand och hörde havet brusas, hörde den ofattbaras röst och han kunde skönja hennes öppna villkorlösa famn och längtan efter trygghet fyllde honom.

*Jag hör dina tankar, min sköna
Jag hör dina tankar:
Du skall se mig med sepiornas ögon.
Du skall känna mig i havsbottens källa
och av mossan kring källan
förlinma mig av saltet i dess sötma
av stjärnornas oljedroppars smålinser.
Du skall känna mig med alla dina
mjuka händers polyper
smeka mig med alla dina sköna
händers sjögräs,
Jag känner dig, jag känner dig
och kännande formar jag dig
min sköna.*

*Ouroboros, alkemins drake
som livnär sig på sin egen
svans*

Hela min konstuppfattning är dock att återvända till ursprunget, att börja om och börja om. Ormen biter sig i stjärten. Cirkeln är sluten. Jag skriver inte mera "poesi".

Gunnar Ekelöf